

„Jedna z nejdůležitějších knih, které jsem kdy četl –
nepostradatelný návod, jak jasně přemýšlet o světě.“ **Bill Gates**

FAKTO MLU VA

**DESET DŮVODŮ,
PROČ SE MÝLÍME
V POHLEDU NA SVĚT –
A PROČ JSOU VĚCI
LEPŠÍ, NEŽ VYPADAJÍ**

Hans Rosling

Ola Rosling, Anna Roslingová Rönnlundová

Jan Melvil
publishing

Hans Rosling, Ola Rosling, Anna Roslingová Rönnlundová
FAKTOMLUVA

*Deset důvodů, proč se mýlíme v pohledu na svět –
a proč jsou věci lepší, než vypadají*

Copyright © 2018 by Hans Rosling, Ola Rosling, and Anna Rosling
Rönnlund. All rights reserved.

Podle anglického originálu Factfulness: Ten Reasons We're Wrong About
the World – and Why Things Are Better Than You Think vydalo v edici
Pod povrchem nakladatelství Jan Melvil Publishing v Brně roku 2018.
Žádná část této knihy nesmí být nijak použita či reprodukována bez
písemného svolení, s výjimkou případů krátkých citací jako součásti
kritických článků a recenzí.

Překlad Eva Nevrlá

Odpovědná redaktorka Vladimíra Škorpíková

Šéfredaktor Marek Vlha

Redakční spolupráce Tomáš Baránek

Grafická úprava Steven Seighman, David Dvořák

Sazba David Dvořák

Obálka Pavel Junk

Jazyková korektura Vilém Kmuníček

Tisk a vazba PBTisk, a.s., Příbram

Vydání první

Jan Melvil Publishing, 2018

melvil.cz

Chyby a připomínky: melvil.cz/erratum

Pochvaly a recenze: www.faktomluva.cz nebo libisemi@melvil.cz

Diskutujte o knize s hashtagem #faktomluva

Knihla vyšla také elektronicky.

ISBN 978-80-7555-056-9

*Odvážné bosé ženě,
jejíž jméno neznám, ale jejíž racionální argumenty
mě zachránily před hordou
rozlícených mužů s mačetami.*

— OBSAH —

[Poznámka autora ... 9](#)

[Úvod ... 11](#)

Kapitola 1: INSTINKT PROPASTI ... 29

Kapitola 2: INSTINKT NEGATIVITY ... 56

Kapitola 3: INSTINKT LINEÁRNOSTI ... 84

Kapitola 4: INSTINKT STRACHU ... 110

Kapitola 5: INSTINKT ZKRESLENÍ VELIKOSTI ... 134

Kapitola 6: INSTINKT ZOBECNĚNÍ ... 153

Kapitola 7: INSTINKT OSUDOVOSTI ... 175

Kapitola 8: INSTINKT JEDNÉ PERSPEKTIVY ... 194

Kapitola 9: INSTINKT OBVIŇOVÁNÍ ... 213

Kapitola 10: INSTINKT URGENTNOSTI ... 232

Kapitola 11: FAKTOMLUVA V PRAXI ... 252

Doslov ... 265

Poděkování ... 268

Dodatek ... 273

Poznámky ... 281

Zdroje ... 310

Rejstřík ... 336

O autorech ... 350

— POZNÁMKA AUTORA —

Kniha *Faktomluva* je psána v první osobě, působí tedy, jako bych byl autorem já sám. Skutečně obsahuje řadu příběhů z mého života. Ale nenechte se mýlit. Stejně jako má vystoupení na TEDu a jiné přednášky po celém světě v posledních deseti letech je tato kniha dílem tří osob, nikoliv jediné.

Obvykle jsem tím, kdo výsledky naší práce prezentuje. Stojím na pódiu a přednáším. A sklízím potlesk. Ale vše, co na mých vystoupeních slyšíte, a vše, co si přečtete v této knize, je výsledkem osmnácti let intenzivní spolupráce s mým synem Olou Roslingem a snachou Annou Roslingovou Rönnlundovou.

V roce 2005 jsme založili nadaci Gapminder, jejímž posláním je bojovat proti ničivé veřejné nevědomosti pomocí poznatků důsledně založených na faktech. Já přispěl svými zkušenostmi a znalostmi lékaře, vědce a přednášejícího v oboru globálního zdraví. Ola a Anna měli na starost datové analýzy, výstižné vizualizace a jednoduché srozumitelné prezentace dat. Právě oni přišli s nápadem měřit nevědomost systematicky a vymysleli i naprogramovali naše krásné pohyblivé bublinové grafy. Dollar Street, metoda přibližující životní podmínky ve světě pomocí fotografií, je Anniným duchovním dítětem. Zatímco já se stále víc rozčiloval, že lidé nemají ponětí, jak na tom svět ve skutečnosti je, Ola s Annou se pustili do analýzy, z níž vykrytalizovala pokorná a uklidňující idea Faktomluvy. Společně jsme

nadefinovali praktické myšlenkové nástroje, které vám v této knize představíme.

Poznatky, o nichž budete číst, nevymyslel v záblesku inspirace nějaký osamocený génius. Naopak jsou výsledkem nepřetržitě diskuse, hádek a spolupráce tří osob s odlišnými znalostmi, dovednostmi a rozdílným úhlem pohledu. Díky nekonvenční, často složité, ale hluboce produktivní spolupráci nyní umíme prezentovat svět a uvažovat o něm tak, jak bych to sám nikdy nedokázal.

— ÚVOD —

Proč mám rád cirkus

Cirkus je moje srdcovka. S potěšením sleduji žongléra, jak do vzduchu vyhazuje řvoucí motorové pily, nebo provazochodce, když na visutém laně vystřihne deset rychlých přemetů vzad. Baví mě ta podívaná, naplňuje mě vzrušení a úžas při sledování něčeho zdánlivě nemožného.

Když jsem byl malý, snil jsem o tom, že budu jednou vystupovat v cirkuse. Rodiče však měli jiný sen – že získám dobré vzdělání, kterého se jim nikdy nedostalo. A tak jsem skončil na medicíně.

Na jedné přednášce z anatomie, jako obvykle dost nezáživné, nám profesor vysvětloval fungování jícnu a řekl: „Uvízne-li něco v jícnu, lze průchod uvolnit vysunutím brady dopředu.“ A pro ilustraci nám promítl rentgen polykače mečů v akci.

Okamžitě jsem si uvědomil: Můj sen není ztracen! Před několika týdny při probírání reflexů jsem totiž zjistil, že si jako jediný ze svých spolužáků dokážu strčit prsty hluboko do krku, aniž by se u mě projevil dáivý reflex. Tehdy jsem na to nebyl vůbec pyšný – domníval

jsem se, že to je důležitá vlastnost. Ale teď jsem pochopil její hodnotu a mé dětské sny se okamžitě probudily k životu. Rozhodl jsem se stát polykačem mečů.

První pokusy dopadly žalostně. Žádný meč jsem nevlastnil, a tak jsem místo něj použil rybářský prut. Strkal jsem si v koupelně před zrcadlem pořád dokola prut do krku, jenže prut se mi vždycky po pár centimetrech v hrdle zasekl a nešel dál. A tak jsem – už podruhé – svůj dětský sen nakonec vzdal.

O tři roky později jsem nastoupil jako mladý lékař do zdravotního střediska. Jedním z mých prvních pacientů byl starší muž s úporným kašlem. Vždycky se pacientů ptám na jejich zaměstnání, protože by to mohlo být z lékařského hlediska důležité. Ukázalo se, že muž se živil jako polykač mečů. Představte si mé překvapení, když jsem zjistil, že to byl dokonce onen polykač mečů z rentgenového snímku! Samozřejmě jsem mu povyprávěl o svých pokusech s rybářským prutem. „Ale doktůrku,“ podíval se na mě shovívavě, „copak nevíte, že jícen je plochý? Dolů můžete prostrčit jen ploché věci. Proto používáme meče.“

Po večerním návratu z práce jsem doma našel naběračku s plochým rovným držadlem a okamžitě začal znovu trénovat. Brzy se mi podařilo protáhnout držadlo hrdlem. Zavládlo nadšení – nicméně mým snem nebylo stát se polykačem naběraček. A tak jsem si následující den dal do místních novin inzerát a brzy sehnal potřebné vybavení. Švédský vojenský bajonet z roku 1809. Když jsem ho zasouval hluboko do hrdla, cítil jsem hrdost na svůj úspěch a zároveň jsem si domýšlivě gratuloval k vynalezení skvělého způsobu recyklace zbraní.

Polykání mečů vždy symbolizovalo, že něco nemožného může být možné. Inspirovalo lidi k opuštění zaběhlého způsobu uvažování. Občas toto staré indické umění předvedu na konci své přednášky o globálních vývojových trendech. Vylezu na stůl, svléknu profesorskou košili s drobnými kostičkami a zůstanu v černém tílku ozdobeném blesky ze zlatých flitrů. Vyžádám si naprosté ticho a pak si za vířivého rytmu bubínku začnu

pomalu zasouvat vojenský bajonet do krku. Nakonec rozpřáhnou ruce. Publikum šílí.

Otestujte se

Tato kniha je o světě a o tom, jak jej správně chápat. Tak proč začínám cirkusem? A proč přednášky končívám výstupem v blyštivém tílku? Hned to vysvětlím. Ale nejdřív bych byl rád, abyste si své znalosti o světě trochu otestovali. Vezměte si, prosím, papír a tužku a odpovězte na třináct faktických otázek níže.

1. Kolik dívek v zemích s nízkým příjmem dnes dokončí základní školu?
 - A: 20 %
 - B: 40 %
 - C: 60 %

2. Kde žije většina světové populace?
 - A: v zemích s nízkým příjmem
 - B: v zemích se středním příjmem
 - C: v zemích s vysokým příjmem

3. Jak se během posledních 20 let změnil podíl světové populace žijící v extrémní chudobě?
 - A: téměř se zdvojnásobil
 - B: zůstal víceméně stejný
 - C: snížil se téměř na polovinu

4. Jaká je dnes celosvětově průměrná délka života?
 - A: 50 let
 - B: 60 let
 - C: 70 let

5. Na světě dnes žijí zhruba 2 miliardy dětí ve věku 0–15 let. Kolik dětí bude podle prognózy OSN na světě v roce 2100?

- A: 4 miliardy
- B: 3 miliardy
- C: 2 miliardy

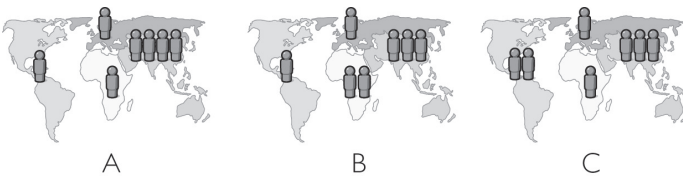
6. Podle prognózy OSN vzroste do roku 2100 světová populace o další 4 miliardy lidí. Jaký je hlavní důvod?

- A: bude více dětí (věk do 15 let)
- B: bude více dospělých (věk 15–74 let)
- C: bude více starých lidí (věk 75 let a více)

7. Jak se za posledních sto let změnil ve světě roční počet úmrtí způsobený přírodními katastrofami?

- A: vzrostl více než dvojnásobně
- B: zůstal zhruba na stejné úrovni
- C: snížil se na méně než polovinu

8. Na světě dnes žije zhruba 7 miliard lidí. Která z následujících mapek nejlépe vystihuje jejich rozmístění? (Každý panáček představuje 1 miliardu lidí.)

9. Kolik procent ročních dětí je dnes celosvětově naočkováno proti nějaké nemoci?

- A: 20 %
- B: 50 %
- C: 80 %

ÚVOD

10. Celosvětově chodili dnes třicetiletí muži do školy v průměru 10 let. Kolik let chodily do školy ženy stejného věku?

- A: 9 let
- B: 6 let
- C: 3 roky

11. V roce 1996 byli na seznamu ohrožených druhů tygr, panda velká a nosorožec černý. Kolik z těchto tří druhů je dnes ohroženo ještě kritičtěji?

- A: dva z nich
- B: jeden z nich
- C: žádný z nich

12. Kolik procent lidí na světě má přístup k elektrické energii?

- A: 20 %
- B: 50 %
- C: 80 %

13. Světoví klimatologové se domnívají, že během následujících sta let se průměrná teplota na zemi změní následovně:

- A: zvýší se
- B: zůstane stejná
- C: sníží se

Zde jsou správné odpovědi:

1: C, 2: B, 3: C, 4: C, 5: C, 6: B, 7: C, 8: A, 9: C, 10: A, 11: C, 12: C, 13: A

Za každou správnou odpověď si napište bod a spočítejte si celkový počet správných odpovědí.

Vědci, šimpanzi a vy

Jak jste dopadli? Byli jste často vedle jak ta jedle? Museli jste často hádat? Pokud je tomu tak, dovolte, abych vám na uklidněnou řekl dvě věci.

Zaprvé po přečtení této knihy na tom budete s posuzováním podobných otázek mnohem lépe. Ne proto, že bych vás přinutil naučit se nazpaměť různé statistické údaje. (Jsem specialista na globální zdraví, ale nejsem blázen.) Budete na tom lépe, protože vás seznámím s několika jednoduchými myšlenkovými nástroji. Naučíte se vytvořit si celkový obraz světa a lépe chápat, jak funguje – aniž byste museli nejprve zjistit všechny podrobnosti.

A za druhé: pokud jste v testu dopadli špatně, jste ve velmi dobré společnosti.

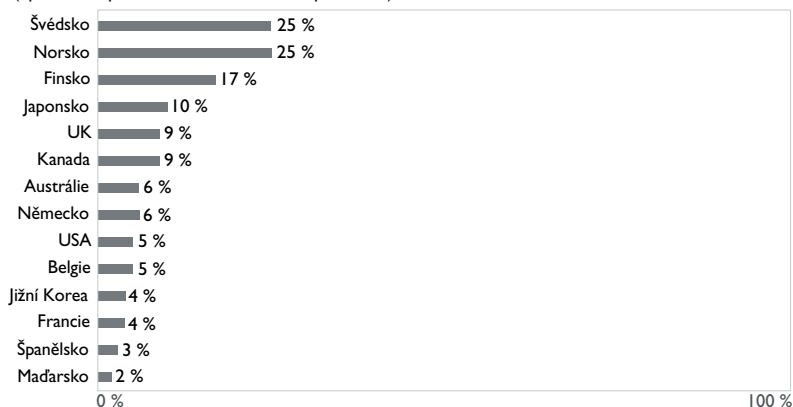
Během posledních desetiletí jsem podobné faktické otázky kladl tisícům lidí. Týkaly se faktů o chudobě a bohatství, o nárůstu světové populace, porodnosti, úmrtnosti, vzdělání, pohlaví, násilí, energetice a životním prostředí, tedy o základních světových trendech. Testy jsou vždy jednoduše formulované, neobsahují žádné záludné otázky. Dávám si pozor, abych používal jen doložená fakta, žádné sporné informace. A přesto lidé v testech vždy dopadnou hodně špatně.

Například třetí otázka se týká trendu extrémní chudoby. Za posledních dvacet let se podíl světové populace žijící v extrémní chudobě snížil na polovinu. To je naprosto převratné. Považuji to za nejdůležitější změnu, k jaké během mého života ve světě došlo. Je to také základní fakt, který bychom o životě na Zemi měli znát. Ale lidé to nevědí. V průměru na otázku odpoví správně jen sedm procent respondentů – ani ne jeden z deseti!

ÚVOD

VÝSLEDKY PRO OTÁZKU Č. 3: Podíl osob odpovídajících správně.

Jak se během posledních 20 let změnil podíl světové populace žijící v extrémní chudobě? (Správná odpověď: Snížil se téměř na polovinu.)

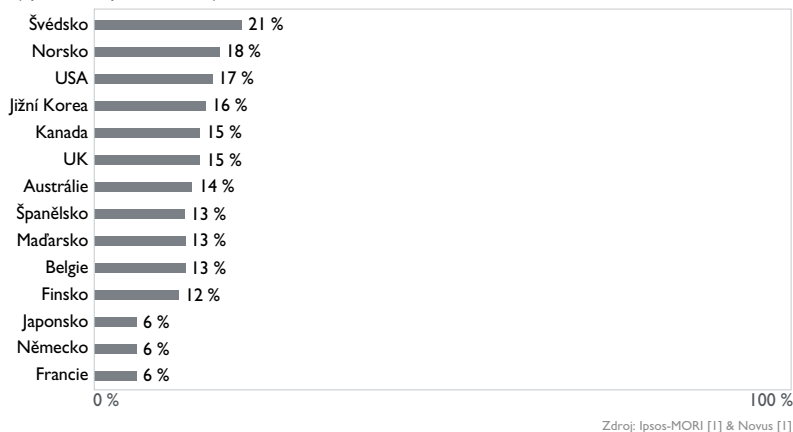
Zdroj: Ipsos-MORI [1] & Novus [1]

(Ano, ve švédských médiích hodně mluvím o tom, že se světová chudoba snižuje.)

Demokraté i republikáni ve Spojených státech často tvrdí, že jejich oponenti neznají fakta. Kdyby si místo vzájemného osočování otestovali vlastní znalosti, možná by všichni dospěli k větší pokoře. Když jsme dělali průzkum v USA, odpovědělo správně jen pět procent dotázaných. Zbýlých devadesát pět procent se bez ohledu na své volební preference domnívalo, že se míra extrémní chudoby za posledních dvacet let nezměnila, nebo ještě hůř, že se zdvojnásobila – což je pravý opak skutečnosti.

Vezměme si další příklad – otázku číslo devět o očkování. Téměř všechny děti na světě se dnes očkují. Připadá mi to úžasné – znamená to, že dnes mají již všichni lidé určitý přístup k moderní zdravotní péči. Ale většina lidí o tom neví. V průměru na otázku odpovědělo správně jen třináct procent respondentů.

VÝSLEDKY PRO OTÁZKU Č. 9: Podíl osob odpovídajících správně.
Kolik procent ročních dětí je dnes celosvětově naočkováno proti nějaké nemoci?
(Správná odpověď: 80 %.)

Na závěrečnou otázku o změně klimatu odpovědělo správně osmdesát šest procent lidí. Ve všech bohatých zemích, kde jsme testovali znalosti veřejnosti v online průzkumech, většina lidí věděla, že klimatologové předpovídají oteplení. Během pouhých několika desetiletí se vědecké poznatky dostaly z laboratoří mezi prostý lid. Což je v oblasti průniku informací do veřejného povědomí velký úspěch.

Avšak kromě změny klimatu se u všech zbylých dvanácti otázek projevuje stejná nevědomost (čímž nemyslím hloupost nebo záměrnou ignoranci, ale nedostatek správných znalostí). Během roku 2017 na tuto sadu otázek odpovídalo téměř dvanáct tisíc osob ve čtrnácti zemích. Z prvních dvanácti otázek měli respondenti v průměru správně pouze dvě otázky. Nikdo nezískal plný počet bodů a pouze jediná osoba (ve Švédsku) odpověděla správně na jedenáct otázek z dvanácti. Celých patnáct procent respondentů nezískalo ani bod.

Myslíte, že vzdělanější lidé by možná dopadli lépe? Nebo lidé, kteří se o podobné otázky více zajímají? Také jsem si to kdysi myslel, ale mýlil jsem se. Testoval jsem posluchače z celého světa a ze všech možných oborů: studenty medicíny, učitele,

univerzitní profesory, přední vědce, investiční bankéře, manažery mezinárodních korporací, novináře, aktivisty, a dokonce významné politiky. Šlo o velmi vzdělané osoby, o dění ve světě se nepochybně zajímaly. Ale většina z nich – dokonce převážná většina – odpovídala špatně. Některé z těch skupin měly horší výsledky než široká veřejnost. Vzpomínám si především na skupinu nositelů Nobelovy ceny a vědců v oboru lékařství. Není to tedy otázka inteligence. Zdá se, že většina lidí má o světě zcela mylné představy.

A nejen ničivě mylné, ale i *systematicky* mylné. Čímž mám na mysli, že výsledky testů nejsou nahodilé. Jsou totiž horší než nahodilé: jsou horší než výsledky, jaké bych obdržel, kdyby osoby odpovídající na mé otázky neměly v daných oblastech vůbec žádné znalosti.

Představte si, že bych vyrazil do zoologické zahrady a vyzkoušel své otázky na šimpanzích. Vzal bych si s sebou náruč banánů označených písmeny A, B nebo C a rozhodil je do výběhu k šimpanzům. Pak bych se postavil k výběhu, vždycky nahlas přečetl otázku a zaznamenával si „odpovědi“ jednotlivých šimpanzů – písmena z banánů, do nichž se právě pustili.

Kdybych to udělal (ve skutečnosti jsem to nikdy nezrealizoval, ale zkuste si to představit), šimpanzi by náhodným výběrem dosáhli v mých testech konzistentně lepších výsledků než vzdělání, ale pošetilí lidští jedinci. Na základě pouhé náhody by tlupa šimpanzů u každé otázky s možnými třemi odpověďmi získala třiatřicet procent, neboli měli by z prvních dvanácti otázek testu správně čtyři otázky. Vzpomeňte si, že mí lidští respondenti odpověděli ve stejném testu v průměru správně jen na dvě otázky z těchto dvanácti.

Omyly šimpanzů by navíc byly u jednotlivých odpovědí rozdělené mezi dvě chybné odpovědi rovnoměrně, kdežto omyly lidí mají tendenci se odchylovat stejným směrem. Každá skupina lidí na světě, která dělala tento test, se domnívá, že svět je mnohem hrozivější, násilnější a beznadějnější – zkrátka dramatičtější – než ve skutečnosti je.

Proč neporazíme šimpanze?

Jak se může tolik lidí mýlit v tolika věcech? Jak je vůbec možné, že většina lidí dopadne hůř než šimpanzi? *Hůř než při náhodném hádání výsledků.*

Když jsem se poprvé setkal s touto masivní nevědomostí, což bylo někdy v devadesátých letech minulého století, vlastně mě to potěšilo. Právě jsem začal na lékařské univerzitě Institut Karolinska ve Švédsku vyučovat kurz Globální zdraví a byl jsem trochu nervózní. Studenti tu byli neskutečně chytrí. Co když budou všechno, co je chci učit, už vědět? S úlevou jsem však zjistil, že studenti vědí o světě méně než šimpanzi.

Ale čím více lidí jsem testoval, tím více nevědomosti jsem objevil – a nejen mezi studenty, všude. Začalo mě znepokojovat, že lidé mají na svět tak mylné názory. Když v autě používáte GPS, je důležité, aby systém vycházel ze správných dat. Asi byste mu nedůvěřovali, kdybyste zjistili, že vás navádí podle mapy jiného města, než v jakém se zrovna nacházíte. Bylo by vám jasné, že dojedete na špatné místo. Jak tedy mohou politici a zákonodárci řešit globální problémy, vycházejí-li ze špatných faktů? Jak mohou manažeři rozumně rozhodovat o svých společnostech, mají-li světonázor postavený na hlavu? A jak má běžný člověk v životě vědět, jakými problémy a otázkami by se měl znepokojovat, a jakými ne?

Rozhodl jsem se, že nezůstanu jen u testování – nebudu všeobecnou nevědomost jen odkrývat. Chtěl jsem přijít na příčiny tohoto stavu. Proč je nevědomost o situaci ve světě tak rozsáhlá a tak silně zakořeněná? Každý se občas mýlí – i já, to ochotně připouštím – ale jak se mohlo tolik lidí mýlit v tolika věcech? Proč tolik z nich dopadlo hůř, než by dopadli šimpanzi?

Když jsem jednou pozdě do noci pracoval na univerzitě, přišel moment náhlého prozření. Uvědomil jsem si, že problém nespočívá v tom, že by lidé měli nedostatek znalostí – protože to by se pak ve výsledcích objevovaly náhodně chybné odpovědi (šimpanzí odpovědi), a nikoliv horší než náhodné, horší než „šimpanzí“, tedy systematicky špatné odpovědi. Lidé si myslí, že odpovědi

znají, jenže jejich znalosti jsou chybné – proto dopadnou v testech tak špatně.

Aha! Mám to! Potýkám se tady – nebo tak jsem si to alespoň mnoho let myslel – s problémem aktualizace: mí studenti Globálního zdraví a všichni další lidé procházející během řady let mým testem měli znalosti, ale zastaralé, neplatné často i několik desetiletí. Lidé měli světónázor z doby, kdy jejich učitelé dokončili školu.

Došel jsem k závěru, že mám-li vymýtit nevědomost, musím lidem jejich znalosti zaktualizovat. Jak to udělat? Bude potřeba vytvořit kvalitnější výukové materiály, které budou data prezentovat jasnějším způsobem. Když jsem u rodinného oběda vyprávěl o svém záměru Anně a Olovi, oba to zaujalo a začali pak pro mě vytvářet animované grafy. Cestoval jsem po světě s novými elegantními výukovými nástroji. Pozvali mě, abych vystoupil na konferenci TED v Monterey, pak v Berlíně a Cannes, zvali mě na schůze správních rad nadnárodních společností, jako je Coca-Cola nebo IKEA, do světových bank a finančních fondů a také na americké ministerstvo zahraničí. Byl jsem nadšený, že mohu pomocí animovaných grafů všem přesvědčivě ukázat, jak se svět změnil. Bavilo mě dokazovat posluchačům, že jsou jako ten císař bez šatů, že nevědí o světě nic. Chtěli jsme „nainstalovat“ aktualizaci světónázoru každému člověku na světě.

Ale postupně jsme si začali uvědomovat, že tady jde ještě o něco jiného. Nevědomost, na niž jsme i nadále naráželi, totiž nesusouvisela jen s aktualizací znalostí. Nedala se odstranit jednoduše tak, že jsme lidem poskytli jasnější datové animace nebo kvalitnější výukové nástroje. Ke svému zklamání jsem totiž viděl, že ani lidé, jimž se mé přednášky líbily, je ve skutečnosti nepochopili. Zaujaly je, byli chvilkově nadšeni, inspirováni, ale po přednášce zase sklouzli ke starému negativnímu pohledu na svět. Nové myšlenky se prostě neuchytily. Někdy jsem i přímo po prezentaci zaslechl, jak lidé v debatě o chudobě nebo populačním růstu klidně dál používali „fakta“, která jsem právě před chvílí vyvrátil. Málem jsem to vzdal.

Proč je negativní pohled na svět mezi lidmi tak zakořeněný? Mohou za to média? Samozřejmě jsem na tento aspekt pomyšlel. Ale v tom to není. Jistě, média sehrávají svou roli a budu o tom ještě mluvit, ale nemůžeme z nich udělat původce všeho zla. Nemůžeme jednoduše sedět u piva a nadávat na média.

Převratný okamžik přišel v lednu roku 2015, kdy jsem se zúčastnil Světového ekonomického fóra ve švýcarském Davosu. Tisícovka nejvlivnějších světových politiků, obchodních lídrů, podnikatelů, vědců, aktivistů, novinářů a vedoucích představitelů OSN se shromáždila na hlavní přednášce o socioekonomickém a udržitelném rozvoji, kterou jsem měl společně s Billem a Melindou Gatesovými. Když jsem vystoupil na pódium a rozhlížel se po přítomných, zaznamenal jsem i několik hlav států a bývalého tajemníka OSN. Viděl jsem šéfy různých organizací spadajících pod OSN, ředitele velkých nadnárodních společností a novináře, které jsem znal jen z televize.

Měl jsem v plánu položit účastníkům konference tři faktické otázky – o chudobě, populačním růstu a o rozsahu očkování – a byl jsem značně nervózní. Pokud *budou* účastníci znát odpovědi, pak celý zbytek mé prezentace pompézně odhalující, jak se mýlili a jaká je pravda, pozbyde smyslu.

Nemusel jsem mít strach. Jistě, špičkoví odborníci, kteří si tu měli následující dny sdělovat poznatky o situaci ve světě, měli lepší přehled než široká veřejnost o úrovni světové chudoby. Celých šedesát jedna procent odpovědělo na otázku správně. Ale v dalších dvou otázkách, o budoucím populačním růstu a dostupnosti základní zdravotní péče, zase dopadli hůř než šimpanzi. A to byli lidé, kteří měli k dispozici nejnovější data a také poradce, kteří tato data neustále aktualizují. Jejich nevědomost rozhodně nemohl způsobit zastaralý světonázor. A přesto i oni chápali základní fakta o světě špatně.

Po Davosu dostaly mé úvahy jasnější směr.

Naše dramatické instinkty a zkreslený světobzor

A tak je zde tato kniha. Chci se v ní s vámi podělit o závěry, k nimž jsem nakonec dospěl – po mnoha letech, kdy jsem se snažil vyučovat světobzor založený na faktech a kdy jsem poslouchal, jak lidé dezinterpretují fakta, i když je mají přímo před sebou. Chci vám vysvětlit, proč tolik lidí, od běžných občanů po nejchytřejší nejuzdělanější odborníky, dosáhne v testu základních znalostí o světě horších výsledků než šimpanzi. (A také vám řeknu, co s tím můžete dělat.) Ve zkratce:

Zamyslete se nad dnešním světem. Války, násilí, přírodní katastrofy, katastrofy způsobené člověkem, korupce. Celkově je na tom svět špatně a máte pocit, že se vše jen pořád zhoršuje, že? Bohatí ještě víc bohatnou, chudí upadají do ještě větší chudoby, počet chudých se stále zvyšuje, a pokud se nestane něco zásadního, brzy vyčerpáme všechny přírodní zdroje. Ano, to je obraz, který většina západní populace vidí v médiích a nosí ve své hlavě. Říkám tomu přehnaně dramatický světobzor. Je stresující a zavádějící.

Ve skutečnosti se převážná většina světové populace nachází někde uprostřed příjmové škály. Možná nepatří do takzvané střední třídy, ale rozhodně nežije v extrémní chudobě. I dívky chodí do školy, děti se očkují, většina rodin má dvě děti a na dovolenou chtějí jet do zahraničí, ovšem nikoliv jako utečenci. Krok za krokem, rok co rok se svět zlepšuje. Ne každý jednotlivý ukazatel každým rokem, ale celkový trend je prostě takový. Přestože svět musí čelit mnoha zásadním problémům, dosáhli jsme obrovského pokroku. *Toto je světobzor založený na faktech.*

Přehnaně dramatický světobzor vede lidi k dramatickým a negativním odpovědím na mé faktické otázky. Když mají lidé uvažovat nebo odhadovat, jak na tom svět je, vždycky se intuitivně obracejí ke svému zažitému světobzoru. Je-li jejich světobzor chybný, budou odhadovat systematicky chybně. Ale za přehnaně dramatický světobzor nemohou jen zastaralé informace, jak jsem se kdysi domníval. I lidé, kteří mají k dispozici nejnovější údaje, chápou svět špatně. Špatně data interpretují.

A jsem přesvědčen, že to není ani vina „zvolných“ médií, ani propagandy, falešných zpráv nebo chybných faktů.

Na základě zkušeností z desítek let přednášek, testování a analyzování způsobu, jak lidé dezinterpretují fakta, i když je mají přímo před nosem, jsem nakonec pochopil příčinu: přehnaně dramatického pohledu na svět je tak obtížné se zbavit proto, že je zakořeněn v samotném způsobu fungování našeho mozku.

Optické iluze a globální iluze

Podívejte se na dvě vodorovné čáry dole. Která z nich je delší?

Zdroj: Müller-Lyerova iluze

Možná jste už tento obrázek viděli. Dolní čára vypadá delší než ta horní. Víte, že tomu tak není, ale i když to víte, i když si změříte pravítkem, že mají přesně stejnou délku, stejně pořád vidíte čáry různé velikosti.

Mám brýle se speciálními čočkami pro korekci mé oční vady. Ale když se podívám na tuto optickou iluzi, také špatně interpretuji, co vidím – asi podobně jako každý. Je to proto, že iluze nevznikají v očích, ale v našem mozku. Jsou to systematické dezinterpretace, s individuálními zrakovými problémy nijak nesouvisí. Většina lidí této iluzi podlehne, takže se rozhodně nemusíte stydět. Ale mohlo by to ve vás vzbudit zvědavost: jak vlastně taková iluze funguje?

Podobně je to i s žalostnými výsledky testů z našich veřejných průzkumů. Zahoďte rozpaky a namísto toho probudte svou zvědavost! Jak tato „globální iluze“ funguje? Proč mozek tolika lidí systematicky špatně interpretuje stav světa?

Lidský mozek je výsledkem milionů let evoluce. Máme v sobě pevně zakódovány instinkty, které našim předkům pomohly přežít v malých skupinách lovců a sběračů. Náš mozek často dělá rychlé závěry bez velkého přemýšlení – jen tak jsme se dokázali vyhnout bezprostřednímu nebezpečí. Zajímají nás klepy a dramatické příběhy – vždyť bývaly jediným zdrojem zpráv a užitečných informací. Máme chuť na sladké a tučné, protože to bývaly v době nedostatku potravy životně nezbytné zdroje energie. Máme spoustu instinktů, které bývaly užitečné před tisíci lety. Ale dnes žijeme v úplně jiném světě.

Chuť na sladké a tučné způsobuje obezitu, jeden z největších současných zdravotních problémů. Musíme své děti (i sebe) učit, aby nejedly tolik sladkostí a chipsů. A stejným způsobem nám škodí překotně uvažující mozek a touha po dramatu – naše dramatické instinkty: způsobují mylné názory a zbytečně vyhrocují pohled na svět.

Nechápejte mě špatně. Stále tyto dramatické instinkty potřebujeme, abychom se ve světě orientovali a zvládali každodenní život. Kdybychom pečlivě zkoumali každou informaci, každé rozhodnutí racionálně analyzovali, nemohli bychom v životě normálně fungovat. Také bychom neměli ze stravy zcela vyloučit příjem cukrů ani tuků a neměli bychom vyrazit za svým neurochirurgem, aby nám z mozku vyoperoval části generující emoce. Ale měli bychom se naučit svůj příjem dramatických vstupů kontrolovat. Bez této kontroly naše chuť na drama příliš vzroste a zabrání nám vidět svět takový, jaký je – totálně nás zmate.

Faktomluva a světonázor postavený na faktech

Tato kniha je poslední bitvou v mém celoživotním poslání – boji proti ničivé globální nevědomosti. Je to můj poslední pokus o účinnou změnu. Chtěl bych změnit způsob, jakým lidé o světě uvažují, uklidnit jejich iracionální obavy a přeměrovat jejich energii ke konstruktivním aktivitám. V předchozích bitvách jsem se vyzbrojil rozsáhlými datovými soubory, chytrým softwarem,

energickým stylem přednášek a švédským bajonetem. Nestačilo to. Doufám ale, že tato kniha svůj účel splní.

Budeme s daty pracovat tak, jak jste s nimi nikdy nepracovali – bude to taková terapie daty. Fakta jako terapie, pochopení jako zdroj duševního klidu. Protože svět není tak dramatický, jak vypadá.

Faktomluva – chápání světa na základě řeči faktů – by se stejně jako zdravá strava nebo pravidelné cvičení měla stát součástí vašeho každodenního života. Začněte ji praktikovat a brzy se vám podaří nahradit dramatický pohled na svět zdravými názory založenými na faktech. Budete svět chápat správně, aniž byste se museli veškeré údaje naučit nazpaměť. Budete se správněji rozhodovat, budete se zabývat jen reálnými nebezpečími a možnostmi, nebudete se stále stresovat kvůli nesprávným věcem.

Naučím vás, jak rozpoznat záměrně zdramatizované příběhy a informace, a seznámím vás s několika myšlenkovými nástroji, s nimiž budete schopni své dramatické instinkty kontrolovat. Pak budete moci přehodnotit své mylné názory, získáte světonázor založený na faktech a pokaždé už porazíte šimpanze.

Zpátky do cirkusu

Občas na konci přednášky předvedu posluchačům polykání meče, abych jim ukázal, že zdánlivě nemožné může být možným. Před svým cirkusáckým kouskem vždy otestuji znalosti publika o světě. Ukážu jim, že svět je jiný, než si mysleli. Dokážu jim, že mnoho věcí, o nichž si mysleli, že nikdy nenastanou, *již ve skutečnosti existuje*. Snažím se v nich vzbudit zvědavost, co všechno je možné – což se zásadně liší od toho, čemu věří a co vidí každý den ve zprávách.

Polykám před nimi meč, protože chci, aby si uvědomili, jak chybné mohou být jejich intuitivní názory. Chci, aby si uvědomili, že to, co jsem jim ukázal – jak polykání meče, tak informace o světě – i když to je v rozporu s jejich zakořeněnými názory, i když se to zdá nemožné, je pravda.

Nechci, aby se lidé po zjištění, že neměli pravdu, cítili zahanbeně. Chci, aby cítili dětský úžas, inspiraci a zvědavost, tak jako já kdysi v cirkuse pokaždé, když jsem zjistil, že jsem se zmýlil: „Páni, jak je *toto* možné?“

Tato kniha vám chce ukázat reálnou podobu světa. Je to i kniha o vás a o tom, proč máte (stejně jako téměř každý) o světě zkreslené představy. Ukazuje vám, co s tím můžete udělat. A když vyjdete z cirkusového stanu ven, zpátky do skutečného světa, budete se díky novému způsobu uvažování cítit pozitivněji, méně ve stresu a budete pocítovat větší naději.

Nechcete už déle žít v nereálné bublině? Chcete si udělat jasno? Jste ochotni změnit svůj pohled na současný svět? Jste ochotni nahradit instinktivní názory kritickým myšlením? Cítíte pokoru, zvědavost a jste připraveni se nechat ohromit? Pak, prosím, čtěte dál.

Kupte si papírovou nebo elektronickou verzi knihy
za skvělou cenu na
www.melvil.cz